فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره جدید، شماره سی و چهارم، زمستان ۱٤۰۰، صص۹۱-۸۱
New Period. No 34. 2022, p 81-91
ISSN: (2588-3593) شماره شاپا (۳۵۹۳-۲۵۸۸)

ناصر خسرو بین آرزو و واقعیت

أ.م د. نضال جمیل غضب
جامعة الکوفة/ ک اللغات/ لغة فارسیة

چکیده
شاعر بزرگ که تلاش زیادی کرد تا به آینده نگاه کند و خود را با تلاش زیاد در زمینه‌های مختلف اثبات کند، همانطور که فکر می‌کند نمی‌دانست آینده چه چیزی برای او پنهان می‌کند. در این تحقیق، که شامل سه بخش است، مبحث یکم شامل زندگی و اصل و زندگی شاعر علاوه بر آثار او، مبحث دوم شامل آشفتگی‌ها و دگرگونی‌هایی بود که وی در آن دوره با آن روبرو کرده بود و تحول در زندگی او و ویژگی‌های شعر خود باشد، و مبحث سوم شامل سبک و افکار شاعر و ایده‌ها و نوشته‌های او بود و نوشتن این تحقیق پرسش‌هایی را مطرح می‌کرد، از آن جمله: چرا او دعوت اسماعیلی را انتخاب کرد و آیا در این کار موفق بود، آیا در نوشته‌های نثر و شاعرانه خود به مرحله کمال رسید، آیا همان چیزی را که سزاوار شهرت آن بود، که مانند اسلاف قبلی خود، انجام داد؟ آیا تورهای او را در جهان غنی می‌کرد، ما در این محتوای تحقیقاتی که در دست شماست، پاسخ آن را در این مقاله پیدا خواهید کرد.
واژه‌های کلیدی: تلاش، مطالعه، دعوت، تورها، اسلامی، شعر، نثر، آشفتگی.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

الملخص:

الشاعر الكبير الذى حاول جاهداً التطلع إلى المستقبل وإثبات نفسه بجهد كبير فى مختلف المجالات، وكأنه لا يعرف ما يخبئه المستقبل له. فى هذا البحث الذى يتألف من ثلاثة أجزاء، الموضوع الأول يشمل حياة الشاعر بالإضافة إلى أعماله، والموضوع الثانى يشمل الاضطرابات والتغيرات التى واجهها فى تلك الفترة والتغيير فى حياته وخصائصه. الشعر .. أما المبحث الثالث فقد تضمن أسلوب وأفكار الشاعر وأفكاره وكتاباته. أثارت كتابة هذا البحث أسئلة منها: لماذا اختار الدعوة الإسماعيلية وهل نجح فى ذلك، وهل وصل إلى الكمال فى النثر والشعر، وهل هو شاعر يستحق الشهرة، وهل هو مثل أسلافه فعل ذلك؟ هل أثرى جولاته فى العالم سنجد الجواب فى هذا المحتوى البحثى الذى بين يديك.

كلمات مفتاحية: جهد – دراسة – دعوة – رحلات – إسلامية – شعر – نثر – فوضى – منفى

Khosrow Ghobadiani between aspirations and reality

SUMMARY

The great poet who tried hard to look to the future and prove himself with great effort in various fields, as if he did not know what the future holds for him. In this research, which consists of three parts, the first topic includes the life of the poet in addition to his works, the second topic includes the turmoil and changes that he faced in that period and the change in his life and the characteristics of his poetry. The third topic included the style and thoughts of the poet and his ideas and writings. Writing this research raised questions, including: Why did he choose the Ismaili invitation and was he successful in doing so, did he reach perfection in his prose and poetry, did he deserve what he deserves? Was he, like his predecessors? Did he enrich his tours in the world, we will find the answer in this research content in your hand.

Keywords: Effort, Study, Invitation, Tours, Islamic, Poetry, Prose, Chaos, Exile

پیشگفتار

شعر فارسی که در میان ادبیات جهان از جایگاه ممتازی برخوردار است، مورد تحسین و تشویق شرق شناسان و علاقه مندان به این ادبیات زیبا قرار گرفته است، که باعث ایجاد قامتهای بلند بسیاری شده است که تأثیر مهمی در صحنه شرقی منطقه برجای گذاشته است.

فالهای شعر اسلامی ایرانی در اواخر قرن دوم هجری و اوایل قرن سوم ظاهر شد و تولد این نوع شعر فارسی است که در مجاورت شعر عربی پدید آمد و از آن الگو گرفت. مردم ایران مردمی با تمدن باستانی بودند و طبیعی است که آنها دارای شعر، نثر و سایر رنگهای تمدنی باشند.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

ابو معین ناصر خسرو یکی از ثمرات این نزدیکی میان دو تا تمدن بزرگ عربی وفارس باشد، ابو معین شاعر توانای سده ی پنجم هجر در میان قصیده سرایان از مرتبه الی بلند برخوردار است. گزیده ی حاضر بدین قصد فراهم آمده است تا خوانندگان و علاقه مندان شعر فارسی را در زمانی نسبتاً کوتاه با بهترین اشعار و مهمترین و یژگیهای شعری این شاعر معروف آشنا سازد.

اگر ناصر خسرو امروزه در ایران از شهرت و محبوبیت کمتری نسبت به دیگر شاعران و نویسندگان ومورخان ایرانی بزرگ برخوردار است، دلایل أن ممکن است به وفاداری وی به مکتب اسماعیلیه مربوط باشد . این وفاداری او را با فرقه های اسلامی موجود در ایران در آن زمان در تضاد قرار داد.

مبحث یکم:

اسم و رسم و مولد و حسب و نسب شاعر

ناصر خسرو نویسندگان در تعیین سال تولد وی اختلاف نظر داشتند . به عنوان مثال خانم فاطمه پاکرو در کتاب وی می‌گوید که ناصر خسرو در سال ۳۹۱ هجری قمری متولد شده است(پاکرو، ۱۳۸۴: ۴۶) در حالی که دکتر بدیع محمد جمعه می‌گوید که تولد ناصر خسرو در سال ۳۹۲ هجری قمری متولد شده بود.[۱]

حکیم ناصربن خسرو بن حارث القبادیانی البلخی المروزی مکنی ابو معین وملقب و متخلص به (حُجت) در ماه ذی القعده از شهور سنه ی ۳۹۴ هجری قمری (مطابق با تیر یا مرداد ماه سنه ی ۳۸۲ هجری شمسی)، از شاعران بزرگ فارسی زبان حکیم و جهانگرد ایرانی است. او در خداشناسی ودین داری مردی استوار بوده است ومناعت طبع، بلندی همت و عزت نفس از سراسر گفتارش آشکاراست. وی در اشعارش قرآن بهره‌ی فراوانی گرفته است. (فلاح، ۱۳۹۴: ۵۵)، ظاهرا در قبادیان از نواحی بلخ[۲]متولد شده وبعد از سنه ی ۴۶۰.[۳] و به روایت اقرب به صحت در سنه ی ۴۸۱ در یمگان از اعمال بد خشان وفات یافته است.

عنوان حکیم در ضمن اخرین رساله ی مختصری خود در کتب واشعارش خیلی ذکر می شود وواقعا از حکما بوده و از اشعار وی و مخصوصا از کتاب زاد المسافرین و روشنائی نامه دیده می شود که به فلسفه ی ارسطو و افلاطون وفارابی وابن سینا آشنا بوده و بسیاری از تألیفات حکمای قدیم یونان را خوانده واز انها ذکر می کند.[۴] لقب حجت که اشعار او پر از آن است و اغلب مانند تخلص شعری می‌آید ناشی از این بوده که وی بعد از بازگشت از مصر به خراسان یکی از حجت های دوازده گانه[۵]دعوت فاطمی بود و از طرف هشتمین خلیفه‌ی فاطمی المستنصر بالله ابوتمیم معد بن علی که از سال ۴۲۷ -۴۸۷ خلافت کرد حجت جزیره ی خراسان انتخاب شده وبرای نشر وپخش دعوت در ایران و ما وراء النهر ارسال و مأمور شده بود و به همین جهت خود را گاهی (حجت)[۶]و گاهی (حجت خراسان) و(گاهی حجت مستنصری) و گاهی حجت فرزند رسول (ص) و گاهی (حجت نایب پیغمبر(ص)) و گاهی (سفیر) و گاهی (مأمور) و گاهی امین امام زمان (عج) و گاهی مستعین محمد (ص) و گاهی برگزیده ی علی المرتضی(ع) می‌نامد. شهرت علوی که به اسم او در کتب تذکره و غیره تردیف می‌شود مأخذ و اساس صحیحی ندارد و ظاهراً از

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

جعلیات متأخرین است، نسب او را با پنج واسطه به امام علی بن موسی الرضا (ع) می‌رساند. در سفرنامه خود قبادیانی مروزی می‌خواند. بودن او از قبادیان جائی از نواحی بلخ بوده‌ٲبلخ خانه ومسکن خویش واز ان اخراج کرده همانطور که در سفرنامه ی خود اشاره کرده (خسرو، ۱۳۷۸: ۸، ۹) " روشن است که این مرد در منطقه ی سرسبز وآب گوارا زندگی می کرد آن او را تحت تاثیر مثبت قرار داده و زحمت کشید که هرکجا رفته علم ودانش تحصیل میکرد تا به حدی رسیده در طی سفر خود به مصر مرد اعتماد فاطمیان قرار گرفته بود "

جوانی و تحصیلات و مسافرت‌های او

شاعر از ابتدای جوانی زحمت بسیار بخاطر تحصیل علوم وفنون والسنه وادبیات کشیده، قرآن را خوب درک کرده وتمام علوم متداوله ی عقلی و نقلی آن زمان و مخصوصا علمی یونانی از بطلیموس ومجسطی و هندسه ی اقلیدس و طب وموسیقی وعلم حساب وفلسفه وعلوم کلام وحکمت متالهین تبحر پیدا کرده بودو او خود در اشعار ودر سفرنامه ی خود به این علوم نشان داده بود در علم وحساب ومقابله وهندسه در عصر تدریس می کرده، در عِذاب (بندر سودان در ساحل بحر).

کمتر واغلب ایام کتب انیس وجلیس بوده پس از ادای حج کتب خودش را در مصر قلم می‌داد هیچ چیزی از مال دنیا نمانده بود مگر دو سله ی کتاب شتر کرایه کرد که به بصره برود. انقدر در بحث وبررسی مسائل شرایع بی پایان رنج برده وسر انجام وجدانش بیش از پیش مظطرب گردیده در پی تحرّی حقیقت افتاده و چنان که گذشت شاید برای درک حقیقت وحق وتسکین وجدان بی آرام خود بعضی مسافرت‌ها به ترکستان وهندوستان وسند کرده و با ارباب ادیان و مذاهب مختلفه معاشرت و مباحثات نموده و لی با این همه جویندگی جواب شافی وتسکین به (چون وچرای) خود نیافته است. (خسرو، ۱۳۷۸: ۱۵).

آثار ناصر خسرو

۱) نظم:

دیوان ناصر خسرو پس از جمع ابیات ان دیوان به ۱۵۰۰۰ بیت رسیده، شعر وی عمدتاً دارای یک قافیه ومدح است که هر قصیده یک قافیه دارد وهر بیت عبارتند از دو مصراع برابر هستند.

دیوان اشعارشامل قصیده‌ها قطعه‌ها و مثنوی هاست. دیوان علاوه بر ستایشهای شامل اشعار کوتاهتر و رباعیات است. اشعار دیوان تا کنون به زبان انگلیسی مطالعه شده است وچهل قصیده با دست ویلسون وافانی سال ۱۹۷۷م ترجمه شده و در زمان اخیرتر خانم شیمّیل با ترجمه و تحقیق بسیاری از برگزیده شعری کرده است.

مثنوی روشنایی نامه: ۵۹۲ بیت وموضوع ان وعظ وپند و حکمت است، این کتاب نثر و شعری با همین نام است که خوشبختانه این کتاب منثور نام دیگری دارد بنام شیش فصل است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مثنوی سعادت نامه: ویکنز سعادت- نامه را به زبان انگلیسی سال ۱۹۵۵ ترجمه کرده بدون جانبداری از هیچ طرفی ناصر خسرو یا ناصر خسرو اصفهانی کرده است.

۲) نثر

أ) جامع الحکمتین ناصر خسرو این کتاب را در شرح قصیده ی خواجه ابو الهیثم – که درباره ی اصول عقاید اسمعیلیه پرسش هایی کرده بود – نوشته است.

ب) سفرنامه: که سفرنامه ی حج ناصر خسرومی باشد.او در آن اخبارسفر خود را که به مدت هفت سال متوالی به طول انجامید و در بیشتر کشورهای جهان اسلام گشت، ثبت کرده و به همین دلیل این کتاب در جغرافیای کشورهایی که از آنها بازدید کرده است از اهمیت بالایی برخوردار است.به عنوان تاریخ آنها همانطور که توصیف هرمنطقه ای بود که از ان بازدید با توصیف دقیق به وضعیت سیاسی هر منطقه را ارائه می داد.آنچه این کتاب را متمایز می کند این است که سبک آن به دو از تظاهر و اغراق در ساختگی بود، او در این کار موفق شد، زیر این کتاب در بین همه شهرت زیادی یافت . این کتاب چندین بار چاپ شد و به چندین زبان از جمله فرانسه سال ۱۸۸۱م توسط استاد شیفر، وبه زبان عربی توسط دکتر یحیا خشاب ترجمه کرده بود . (جمعه، ۱۹۸۳: ص۴۳)

ج) زاد المسافرین: از جمله مهم ترین کتاب های کلامی اسمعیلیه شمرده می شود. علاوه بر این در این کتاب، او به موضوعات طبیعی مانند ماده ی ساده، بدن، حرکت، زمان ومکان، آفرینش، علت و معلول، پاداش و مجازات و همچنین بحث در مورد ماهیت اصلی روح وفعالیت های انسانی آن اشاره می کند.

ح) وجه دین(روی دین): در این کتاب از مسائل کلامی و تأویلات و باطن عبادات و احکام شریعت به شیوه ی اسماعیلیان بحث شده است که این کتاب همان جلد سطحی یا ظاهر را در نظر بگیرد که حقیقت درونی را پنهان می‌کند ناصرخسرو به آیه قرآنی اشاره می‌کند (کل شیء هالک الا وجهه) (جمعه، ۸۸:۱۹۸۳)

خ) خوان اخوان: کتابی در اخلاق و عقاید اسمعیلیه است که به ۱۰۰ فصل تحقیق شده بود و در ان اشاره به تفاوت بین روح و جان و اینکه چگونه فراوانی در این جهان از طریق خلق به دست می اید، قدرت معنوی برتر از قدرت مادی است و شهادت کلید بهشت است.

د)گشایش و رهایش: این کتاب در جواب چند سؤال است که یکی از برادران مذهبی ناصر خسرو کرده و او آن‌ها را جواب داده و دشواری‌های آن‌ها را گشوده است. ترکیبی از فصل‌های ابو یعقوب السجستانی وفصل های جدید ناصر خسرو است و شاید این کتاب که به زبان عربی نوشته شده بود ناصر خسرو به زبان فارسی ترجمه کرده باشد . (هنزبیرغر، ۲۰۰۳: ۴۰، ۴۱)

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مبحث دوم:

آشفتگی وآغاز تحول در زندگی او

عاقبت حکیم حقیقت جوی ما که ذهن وقّاد و خاطر تیز او به اصول نقلی و عقلی زمان خود که اذهان متوسط را تسکین می‌داد قناعت نمی کرد به واسطه ی خوابی که در ماه جمادی الاخر سنه ی ۴۳۷ دید به قصد وصول به حقیقت به سفر قبله عازم و با برادر کهتر خود ابو سعید و یک غلام هندی روانه ی حجاز شدند . این مسافرت که هفت سال طول کشیده و با عودت به بلخ در جمادی الاخر سال ۴۴۴ و دیدار برادر دیگر خود خواجه ابو الفتح عبد الجلیل خاتمه یافته مبدء یک دوره ی جدید زندگانی اوست . در این سفر چهار بار حج کرده و شمال شرقی و غربی و جنوب غربی و مرکز ایران و ممالک و بلاد ارمنستان و آسیای صغیر و حلب و طرابلس، شام و سوریه و فلسطین و جزیرهٔ العرب و مصر (که نزدیک به سه سال پنجا بوده) و قیروان در (تونس) و نوبه و سودان را سیاحت کرده و پس از آنکه بیشتر ایام خود را در پایتخت خلفای فاطمی یعنی مصر به سربرده و در آنجا داخل مذهب اسمعیلیه و طریقه ی فاطمیان شده به قصد ترویج آن مذهب و نشر دعوت فاطمی در خراسان به وطن خویش باز گشته است. مشار الیه درجات سیر باطنیه را طی کرده و از مراتب مستجیب و ماذون و داعی بالاتر رفته به مقام حجّتی رسیده و یکی از حجت‌های ۱۲ گانه‌ی فاطمیان در ۱۲ جزیره ی نشر دعوت شده از طرف امام فاطمی آن زمان ابو تمیم معد بن علی المستنصر بالله (حجت جزیره ی خراسان) تعیین شد.[۱](استدلال به انتباه ناصر خسرودر چهل سالگی نموده و گوید در چهل سالگی وی به طلب حقیقت افتاده و از آن تاریخ تا سن چهار و دو سالگی یا چهل ودو ونیم مسافرت هایی کرده ولی به مقصود نرسید تا به واسطه ی دیدن خوابی در ۴۳ سالگی به طرف قبله عازم شدن در چهل و دو سالگی نفس او "جویای خرد" حقیقت شد). ص۱۵ وبه این دعوت مردم به طریقه ی اسماعیلیه و بیعت فاطمیان در ممالک خراسان سرپرستی شیعیان آن سامان و به قول خودش شبانی رمه ی متابعان دین حق، در اشعار خود او اشارات بی شمار هست و در زاد المسافرین هم گوید (خسرو، ۱۳۷۸: ۱۶).

ویژگی‌های شعر ناصر خسرو

از خصوصیات شعر برجسته ی شعرش این است که هرگز دیوان خویش را به مدح شاهان و امیران معاصر خویش نیالوده وآنچه را ستوده و در شعر خویش آورده، همه، چیزهایی است که وی از نظر اجتماعی و مذهبی به آنها ایمان داشته است. ناصر خسرو از قدیم ترین کسانی است که مثنوی‌های کامل در میان حکم و مواعظ ساخته اند. قصاید او نیز هیچگاه از این افکار دورنیست . قصیده‌های او بیشتر به خطبه‌های بلیغ و سرشاری شباهت دارد که تمام اجزاء آن با تسلسل منطقی و طبیعی همراه است و در این قصاید، وی خویش را با عنوان "ناصر خسرو"، "ناصر"، "حجت"، "حجت خراسان"، "وحجت زمین خراسان" یاد کرده است (سفیدگرشهانقی، ۱۳۸۸ :۴۰۳).

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

مبحث سوم:

سبک و افکار

ناصر خسرو در روش قصیده استادی نشان داده و بعد از قصیده بمثنوی پرداخته و باقسام دیگر شعر وقع زیاد ننهاده هدف قسم اعظم قصاید ناصر خسرو بحث واستدلال در مسائل دینی و دعوت به ایمان و معنویت و تحقیر دنیای مادی و اعراض از آرایشها و فریبهای این جهان فانی و تحریض بر انتباه و ریاضت و تقوی و تحریک برجوع از ظاهر بباطن است. با این روش اشعار او از جهانی از اشعار قصیده سرایا، معروف فرق دارد که از آنجمله عارف بودن از تغزل و مدیحه سرائیست چنانکه در قصیده معروف که با این مطلع شروع می‌کند:

چرخ نیلوفری

نکوهش مکن چرخ نیلوفری را برون کن ز سر باد وخیره سری را

همی تا کند پیشه، عادت همی کن جهان مر جفا را، تو مر صابری را

هم امروز از پشت بارت بیفگن میفگن به فردا مر این داوری را

(زل الهموم عن کاهلک وواصل اعمالک ولا تتکا ع یوم القیامۀ باحکامک)

چو تو خود کنی اختر خویش را بد مدار از فلک چشم نیک اختری را

خطاب به شاعر گوید:

بعلم وبگوهرکنی مدحت آنرا که مایه است مر جهل و بد گوهری را

بنظم اندر آری دروغ و طمع را دروغست سرمایه مر کافری را

روشنترین راهها برای دریافتن حقیقت بنظر او از راه علم است وبسا که در قصاید خود از فضیلت دانش وبینش سخن میراناز آنجمله گوید:

علم وحکمت را طلب کن گر طرب جوئی همی

تا بشاخ علم وحکمت پر طرب یابی رطب

تن بجان زنده است و جان زنده بعلم

دانش اندر کان جانت گوهر است

علم جان جان تست ای هوشیار

گر بجوئی جان جان را در خور است

ولی شایان ذکر است که این علم که شاعر حکیم بدان دعوت می نماید علم مستقل از دین وایمان نیست چنانکه تمسک بر آن شیمه فلاسفه میباشد:

سر علمها علم دین است کان مثل میوه ی باغ پیغمبریست

باب معرفت و کانون علم بعقیده او مطابق مذهب اسماعیلیه امام زمان یا نایب و حجت او ست پس در عقاید ناصر خسرو و عقل و ایمان در وهله آخر بهم مربوط میگردند:

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

حُجت نور است رهبری زی او پوی تا علم دینت نیک شود والا

از فحوای سخنان ناصر خسرو و مفهوم چنین میگردد که علم امام مستند بکشف و الهام مستقیم است و نیروی یک عالم حقیقی را در وراء این عالم ظاهری قائل است که از دیده ی ظاهر بین نهان است و تنها کسانی توانند آنرا درک نمایند که خشم نهان بین داشته باشند یعنی استعداد کشف در آنها ظهور نماید پس بحکم این نکته اخیر میتوان گفت عقاید وی با وجود قول او بعقل و تحریض بعلم از صبغه ی تصوف آزاد نیست در این معنی گوید:

بچشم نهان بین نهان جهان را که چشم عیان بین نبیند نهانرا

نهان در جهان چیست آزاده مردم نبینی نهان را ببینی عیان را

جهان را به آهن نشایدش بستن بزنجیر حکمت ببند این جهان را

شاعر بلند خیال نیک متوجه است که دانش باید بسته بکردار باشد علم بیعمل فایده ندارد و مانند اینست کسی زرگر باشد وزرکار نکند که مانند زنبور بی عسل است:

و آنکو نکند طاعت علمش نبود علم زرگر نبود مرد جو برزرنکند کار

(شفق، ۱۳۴۱: ۱۴۳، ۱۴۴)

"مشخص است که این مرد عالم همانطوریکه برای خود دوست دارد برای دیگران کار علم نیک دوست دارد، عارف تمام عیار است که از نوشتن شعر تواناست با استفاده از حکمت وواژه های دعوت برای هدایت مردم به کار و حکمت وراه اندازی فکر باطن خود را برای بهره بردرای در زندگی آینده انها که از نقطه نظر عقل زینت است که ای انسان حد توانا استفاده از این نعمت کنی"

گویند عقابی به درِ شهری برخاست وز بهرِ طمع پرَبه پرواز بیاراست

ناگه زیکی گوشه از این سخت کمانی تیری ز قضای بد بگشاد بر او راست

در بال عقاب آمد آن تیر جگر دوز وز ابر مر او را به سوی خاک فرو خواست

زی تیر نگه کرد، پرخویش بر او دید گفتا: (ز که نالیم ؟ که از ماست که بر ماست)

***

نشنیده ای که زیر چناری کدوبُنی

بررُست و بردوید بر او بر به روز بیست؟

پرسید از آن چنار که تو چند ساله ای؟)

گفتا :(دویست باشد واکنون زیادتی است)

خندید از او کدو که: (من از تو به بیست روز

برتر شدم، بگو تو که این کاهلی ز چیست؟)

او را چنار گفت که : (امروز ای کدو

با تو مرا هنوز نه هنگام داوری است

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

فردا که بر من و تو وزد باد مهرگان
آن که شود پدید که از ما دو مرد کیست)
(رجب زاده، ۱۳۹۳: ۲۰۹، ۲۱۰)

دعوت وتبعید

ناصر خسرو پس از ترک قاهره بعنوان حجت در خراسان تعیین شده بود هنگام انجام کار خود در موعظه دادن خیلی مشکلات از طرف اهل تشیع واهل تسنن روبرو کرده بدلیل اینکه تفاوت در این زمینه که رهبری معنوی وزمانی باید به دست شیعیان باشد. واهل تسنن فقط به خلفای چهار اعتراف می کردند از انجا که فاطمیان به طور ایدئولوژیک وسیاسی اقتدار خلافت عباسی را به چالش کشیدند عباسیان از پایتخت خود بغداد شروع به کارزار تهدید کشتار ونوشته های مذهبی علیه فاطمی را انجام دادند . ناصر خسرو با سلجوقیان مشغول کار بوده چیزی که جلب نظر اینکه سلجوقیان سخت گیر بودند که حمایت محکم خودرا از خلیفه ی عباسیان نشان دادند وعلاوه بر این سرکوب فعالیتهای دعوت مُبلغین اسمعیلی بنفع خلیفه فاطمی کرده اند. پس از اینکه مشخص شده بود که زندگی ناصر خسرو درمعرض خطر وتهدید بعلت دعوت خود حتی در منطقه ی خود بلخ بوده ناچار بود که به بدخشان کوهستانی رهسپار کند که در دربار علی بن الاسد شاهزاده ی اسماعیلی در جائی بنام یَمگان قرار گرفت. (هنزبیرغر، ۲۰۰۳م : ص۳۴) "این شاعر قربانی اختلافات اعتقادی و مذهبی بین فرقه های مذهبی شد که در کنترل بر برخی مناطق بودند. او زنده نماند تا زمانی که به نقطه مرزی صعود کرد بود، بنابراین شرایط خود را حفظ کرد و مانند یک نی از راه دور شروع نظم شعرکرد و ملت خود را شدیداً مقصر دانست، بنابراین او زیباترین اشعار را با اشتیاق برای زادگاهش خواند و خانواده خود و کسانی که آنها را می‌شناختند و او را از خانه بیرون کردند سرزنش کرد. "

بگذر ای باد دل افروز خراسانی — بر یکی مانده به یَمگان دره زندانی
اندر این تنگی بی راحت بِنشسته — خالی از نعمت وز ضَیعت ودهقانی
بُرده این چرخ جفا پیشه به بیدادی — ازدلش راحت وز تنش تن آسانی
(رجب زاده، ۱۳۹۳: ۱۷۴)

نتیجه‌گیری:

شاعر توانست در چهارچوب سبک عالی در سطح شعر و نثر به دستاوردهایی دست یابد و کتابهای زیادی تألیف کرد که شهرت جهانی یافت و شاعر ثابت کرد که زندگی فانی است و انسان باید بهترین کار را انجام دهد و هرگز در مدح و ستایش اغراق نکرد. او نه تنها شاعر بود، بلکه مورخ، جغرافیدان و حکیم بود با آنچه در کتاب سفرنامه او به اثبات رسید، از تجربیات دیگران بهره گرفت و به شهرت علمی و دینی

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

دست یافت که از ویژگی‌های آن آشفتگی غیرمنتظره بود. جایی دور از خانه اش و شروع به ادامه نظم شعری که یکی از شگفت انگیزترین ابیاتی بود که او در حالی که از دور به میهن خود می‌نگریست می‌سرود.

پی نوشتها

۱. من روائع الادب الفارسی- دکتر بدیع محمد جمعه-۱۹۸۳ص ۴۱

۲. در سفرنامه ی خود را می خواند به احتمال القبادیانی مولاد والمروزی مسکنا

۳. چون ناصر خسرو درسنه ی ۴۴۴از سفر حج به وطن خود برگشت وبعد به یمکان تبعید شدو در بیتی از اقامت ۱۵ ساله ی خود در یمکان حرف می زند لهذا اقلا باید تا سنه ی ۴۶۰ زنده بوده باشد

۴. زاد المسافرین ص ۲۵ ,۹۸، ۲۷۸، ۳۱۸، ۳۴۳، ۴۲۱

۵. باطنیه اسماعیلیه بیروان خلفای فاطمی، خلیفه فاطمی را امام زمان دانسته و بلا فاصله ما دون او ۱۲ نقیب یا باب را قائل بودند که هر کدام از انان به یک قسمت از ممالک دنیا برای نشر دعوت مأمور بودند

۶. در دیوان اشعار ناصر خسرو مانند تخلص شعرا دفعات بی شمار این لقب ذکر شده و در روشنائی نامه نیز دوبار آمده

۷. قواذیان هم نامیده می‌شود در یکی از مناطق جیحون در ناحیه ای به همان اسم قبادیان واقع بوده و به قول سمعانی منطقه ای آب شیرینی و گوارایی داشته ودارای باغ های قشنگ زیادی پر از سرو ودرختان با صفا بوده

۸. استدلال به انتباه ناصر خسرودر چهل سالگی نموده و گوید در چهل سالگی وی به طلب حقیقت افتاده و از آن تاریخ تا سن جها و دو سالگی یا چهل ودو ونیم مسافرت هایی کرده ولی به مقصود نرسید تا به واسطه ی دیدن خوابی در ۴۳ سالگی به طرف قبله عازم شدن در چهل و دو سالگی نفس او "جویای خرد" حقیقت شد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]

فهرست منابع و مآخذ

۱. پاکرو و فاطمه و فرزاد نازنین، فارسی عمومی سیری در ادبیات ایران و جهان، انتشارات روزگار، چاپ سوم، ۱۳۸۴
۲. جمعۀ، الدکتور محمد بدیع، انتشارات دار النهضۀ، چاپ دوم ۱۹۸۳م
۳. خسرو ناصر، دیوان ناصر خسرو
۴. رجب زاده شهرام، گزیده دیوان ناصر خسرو، چاپ پنجم، انتشارات قادیانی، ۱۳۷۷
۵. سفید گرشها نقی حمید، شرح حال وآثار شاعران و نویسندگان، انتشارات اهسته، چاپ دوم، ۱۳۸۸
۶. شفق، استاد رضا زاده، تاریخ ادبیات ایران برای دبیرستانها، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۴۱
۷. فلاح، دکترغلامعلی، ادب نامه گزیدهه متون فارسی، انتشارات نافع نو، ۱۳۹۴
۸. گرایی غلامعلی وسادات حسینی، انتشارات لامک، چاپ اول، ۱۳۹۱
۹. هنزبیرغر الیس، ترجمه: سیف الدین القصیر، ناصر خسرو یاقوتۀ بدخشان، انتشارات المدی، چاپ یکم، ۲۰۰۳م

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-18]